

ПИТАННЯ ЕКОНОМІКИ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ В СІЛЬСЬКОМУ ТА ЛІСОВОМУ ГОСПОДАРСТВІ

У сучасних умовах науково-технічного і соціального прогресу поняття "природокористування" стає дуже містким і не завжди однозначно трактується, постійно супроводжується численними ускладненнями і узагальненнями. Таке становище не відповідає вимогам конкретизації власне природних об'єктів, а тим більше - ідентифікації господарювання на землі, економічної збалансованості. Це, зокрема, зазначено в Основних засадах державної екологічної політики України на період до 2020 р., якими визнано необхідність "забезпечення збалансованості екологічних, економічних та соціальних інтересів суспільного розвитку держави". Існує визначення, що природокористування — це сукупність усіх форм використання природного ресурсного потенціалу і заходів щодо його збереження. Проте воно не є достатнім, бо об'єктивно зумовлений процес залучення людиною природних ресурсів до виробничої діяльності потребує конкретизації об'єктів, їх вимірювання, екологічних та економічних показників.

В аграрному секторі економіки таким природним об'єктом є земля, її ділянки, які характеризуються певною природною продуктивністю і постійно потребують відновлення їх родючості та охорони. Продукція в аграрному секторі економіки виробляється в результаті поєднання 3-х принципово відмінних факторів: природна продуктивність землі (природний ресурс) + променева енергія Сонця (природний ресурс) + людська праця (антропогенний ресурс). Таким чином, саме земля, її ділянки є природним об'єктом загальнодержавного значення, нарівні з територіальними та внутрішніми морськими водами тощо. Проте у Законі України "Про охорону навколишнього природного середовища" як природні ресурси визначено також "лісові ресурси державного значення", що змінює як сам об'єкт природокористування, так і стратегічні напрями формування агроєкосистем, принципи економічних відносин між власником природних ресурсів і землекористувачами.

Питанням економіки землекористування в сільському та лісовому господарстві займалися наступні сучасні науковці: П.І. Гайдуцький, Д.С.Добряк, В.Я. Месель-Веселяков, Л.Я. Новаковський, П.Т. Саблук, А.М.Третьак та В.В. Юрчишин.

Тенденція, що склалася протягом останнього періоду "реформування" господарювання в лісовому господарстві, спрямована на штучне відокремлення лісівництва від аграрного виробництва, формування "лісокористування" замість "землекористування", є екологічно та економічно не виправданою. Це підтверджує походження значення слів з частиною "агро" від грецького *agros* — поле, що є свідченням здійснення економічної діяльності на оброблюваних землях. Це положення є дуже важливим для економічно виваженого визначення

складових частин природних ресурсів у галузях аграрного сектору, зокрема в лісових господарствах. За інформаційною базою, у складі земель, вкритих лісовою рослинністю (ВЛР), в Україні більше 50% лісонасаджень створено штучним шляхом, крім того, у межах земель лісогосподарського призначення сільськогосподарських угідь є болота, водні території та ін., що показує безпосередню участь і відповідальність людини за формування лісових біогеоценозів і агроекологічних систем. Тому відсутність у складі нормативно-правових актів визначення землекористування з метою здійснення лісівництва, зокрема програмного формування агроєкосистем у межах земель лісогосподарського призначення, є невиправданою. Це необхідно для інтенсифікації вирощування та використання лісонасаджень, доведення їх до максимально можливого рівня виконання ними свого цільового призначення, реалізації їх потенціалу в енергії і тривалості зростання [3, с.45].

Головною продукцією лісівництва є деревина. Тому отримання її з одиниці виміру площі є найважливішим економічним показником землекористування суб'єктів даного господарювання.

Другим природним ресурсом (фактором) в аграрному секторі економіки є променева енергія Сонця, яка вимірюється показником фізіологічно активної радіації (ФАР). Ухилення суб'єкта господарювання лісівництва від плати за деревину в стані росту завдає екологічних збитків — від неповного використання зазначеної фізіологічно активної радіації, бо воно супроводжується зниженням повноти лісонасаджень нижче критичної. Адже ФАР у встановлених одиницях виміру (ккал/см²), будучи природним ресурсом, є продуктивною силою як у сільсько-, так і в лісогосподарському виробництві. Ефективність її використання повністю залежить від мистецтва господарювання і регіональної економічної політики власника природних ресурсів. Вона може коливатися від "0" до "100%". У лісівництві при зменшенні повноти лісонасаджень нижче від оптимально визначеної за лісівничими нормами (0,9-90% покриття земельної площі проекціями крони дерев) також знижується коефіцієнт продуктивного використання ФАР, а це - економічні втрати.

Третій фактор у складі виробництва продукції - людська праця. Вона є об'єктивно необхідною умовою залучення природних ресурсів у галузі землекористування з метою виробництва як сільсько-, так і лісогосподарської продукції. Але дія цього фактора є соціальним поняттям [6, с.27].

Винятково важливе екологічне та економічне положення про кардинальну підміну землі як об'єкта природних ресурсів лісовими ресурсами, на жаль, не були враховані у Законі України "Про охорону навколишнього природного середовища". Унаслідок цього не тільки економічні результати використання земель сільсько-, а також лісогосподарського призначення, але й екологічні виміри відповідних агроєкосистем на всіх рівнях наукового, господарського і державного управління належним чином у державній статистичній звітності та в наукових дослідженнях до цього часу не висвітлюються й не оцінюються.

У достатній мірі не реалізовано також одне з найзначущіших положень Земельного кодексу України [1, с.9]: "Використання землі в Україні є платним. Об'єктом плати заземлює земельна ділянка" (ст. 206), а також Закону України

"Про плату за землю": "Розмір земельного податку не залежить від результатів господарської діяльності власників землі та землекористувачів". Шляхом численних підприємницьких ініціатив, в обхід фундаментальних економічних норм, було введено, навіть у супереч з зазначеним законам, ускладнені механізми обчислення податків і зборів у вигляді плати за земельні ресурси, у тому числі збору "як складової плати за спеціальне використання лісових ресурсів". У такий спосіб положення про плату за землю застосовується для отримання коштів за реалізацію головної продукції лісівництва — деревини у стані росту, що змінює зміст оподаткування землі й завдає значних збитків національній економіці.

У межах парадигми економіки природокористування власника природних ресурсів має цікавити порівняння доходів з видатками на фінансування відповідних заходів та забезпечення екологічної рівноваги у межах встановленого землекористування. Цього можна досягти шляхом порівняння видатків з доходами за Законом України «Про Державний бюджет України». Наприклад, за Законом України "Про Державний бюджет України на 2011 рік". Державному агентству лісових ресурсів визначено розмір видатків у сумі 650635,2 тис. грн., що становить 0,2% від загального обсягу видатків державного бюджету. Порівняння з питомою часткою доходів бюджету 0,03% свідчить про суттєві негаразди у фінансуванні галузі, використанні моделей і механізмів вирішення численних проблем лісівництва, а також в аналізі та контролі економіки природокористування, тобто користування земельними ресурсами. У системі економіки природокористування є очевидною відсутність програмного зв'язку між доходною частиною державного бюджету і видатковою частиною за відомчими класифікаціями. Таке становище створює умови для привласнення рентного доходу, який можна одержати від землі як фактора сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва, залежно від її якості та місця.

Висновки.

- Поняття "природокористування" в умовах формування ідентифікованої економічної відповідальності суб'єктів господарювання за результати виробничої діяльності потребує конкретизації природних об'єктів (факторів), а також висвітлення стану природної продуктивності та ефективності її реального використання.

- Об'єктами природних ресурсів в аграрному секторі економіки є земля і показники фізіологічно активної радіації, які слід визнати природними ресурсами державного значення і встановити державний контроль за раціональністю і повнотою їх використання.

- Необхідність удосконалення і спрощення обліку, оцінки та контролю стану природних ресурсів та їх використання має бути усвідомлена, насамперед, органами державної влади, а також органами місцевого самоврядування як власниками природних ресурсів, а також перманентно здійснюватись і відображатись в інформаційній звітності та для громадського обговорення.

- Питання формування і розвитку агроєкосистем в Україні, незважаючи

на незаперечну доміанту в складі земельних ресурсів сільсько- та лісогосподарського призначення виключно продуктивних (сільськогосподарські угіддя + лісові землі), що становлять понад 73% від загальної площі суші, ще не набули належного теоретичного і практичного забезпечення.

- Структура агроєкосистем визначається станом головних природних факторів (земля і ФАР) на момент обліку та цілеспрямованою діяльністю людини для найбільш повного використання продуктивності природних ресурсів і забезпечення динамічної врівноваженості довкілля за екологічними вимірами, а в межах об'єктів природоохоронного призначення — охорони біологічного різноманіття.

Пропозиції.

З урахуванням сказаного щодо екології та економіки природокористування, а також необхідності сталого розвитку агроєкосистем в Україні доцільно:

1.внести ряд змін до земельного, природоохоронного та податкового законодавства, маючи на увазі, що об'єктами природних ресурсів в аграрному секторі економіки є земля та фізіологічно активна радіація;

2.запропонувати таке визначення терміна "агроєкосистема": "Постійно змінювана система агроценопопуляцій культивованих рослин (деревних, чагарникових, трав'яних та ін.) у межах земель сільськогосподарського призначення (сільськогосподарські землі) та лісогосподарського призначення (ліси та інші площі, вкриті лісом) під впливом природних і антропогенних факторів на оброблюваних або в інший спосіб окультурених ґрунтах";

3.визнати, що головною продукцією лісівництва є вирощена деревина, загальні й питомі показники обсягів виробництва (вирощування) якої є результатом мистецтва господарювання, повноти використання природної продуктивності земельних ресурсів, а також оптимального освоєння місцевого рівня фізіологічно активної сонячної радіації;

4.установити, що користування другорядними та супутніми лісівництву ресурсами, надання послуг з мисливства і рекреації, формування захисних та природних функцій є невід'ємним від ведення лісового господарства, формується у функціональній залежності від накопичення в лісонасадженнях головної його продукції — деревини й не залежить від їх походження, змінюючись за біологічними законами лісівництва і формування біогеоценозів.

Отже, питання природокористування у сфері українського лісівництва за умов ринкової економіки, формування стійких агроєкосистем, поряд з формуванням ринку лісових матеріалів комерційного призначення, має розглядатися, насамперед, як користування земельними угіддями, тобто природним ресурсом. Саме в цьому напрямі необхідно удосконалювати чинні нормативно-правові акти, зазначені вище. Тільки таким шляхом можна досягти перетворення науки, наукових досліджень у лісівництві у безпосередню продуктивну силу, забезпечити підвищення питомих обсягів вилучення деревини в 2—3 рази, тобто до рівня сусідніх зарубіжних країн. Досягнення щорічних питомих обсягів одержання деревини нарівні з останніми мають стати одним з найвагоміших інтегральних показників екологічної рівноваги та економіки природокористування.

Література

1. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 року: станом на 14.12.2004 р. // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2005, N 3-4, 103 с.
2. Вівчаренко О. Проблеми гарантій охорони права власності на землю в Україні // Право України. –2007. –№12. – С. 17
3. Каракаш І. Право поділеної власності на природні ресурси у законодавстві України // Право України. –2009. –№3. – С. 27
4. Сафранов Т.А. Екологічні основи природокористування: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. - Львів: "Новий Світ-2000", 2010. - 248 с.
5. Актуальні проблеми правового регулювання земельних відносин в сучасних умовах: Автореф. дис. д-ра юрид. наук: 12.00.06 / М.В. Шультга; Нац. юрид. акад. України ім. Я.Мудрого. — Х., 2007. — 37 с.
6. Науково-практичний коментар Земельного кодексу України. / За ред. В.В.Медведчука. – К.: Юрінком Інтер, 2008. –656 с.